

Egy amerikai unitárius pap hitvallása.

(Miért vagyok unitárius?)

„Szüleim unitáriusok voltak s első vallásos nevelésemet is unitárius Sunday School-okban kaptam.

Az ifjúkor kiábrándulásai sokunknak keservesek: én különösen nehezen viseltem azokat. Egészen buskomorrá váltam és boldogtalannak éreztem magam. Csalódott lelkem megnyugvást keresett s termékeny talajként fogadta a „Christian Science“¹⁾ tanításait. Tizenhat éves koromban egy ilyen egyházközség tagjává lettem; még pedig odaadó tagjává. Bibliájukat, a „Science and Health“-ot naponta olvastam; a szerdai bizonyágtételeket soha el nem mulasztottam s néha irtam a „Christian Science Sentinel“-be is. Én ez egyházban gyógyulást kerestem. Testit és lelkít. Egészségi állapotom javult is valamit, de legnagyobb érték, mit tőle kaptam, valami mélységes komolyság és újszerű boldogság, mely mint erős vár bástyázott el az életkisértésektől s állandó, soha nem ismert vágyra ébresztett: szomjaztam az Istent. Ezért arra az öt évre, mit körükben töltöttem, hálával gondolok.

Iskoláimat végezve egy évig kereskedelmi pályán, majd mint egy fiú iskola tanára működtem, de nem szüntem meg igazi, sőt gyakorlati Christian Scientist lenni és a Scientist bibliát naponta tanulmányozni.

E tanulmányaim oda vezettek, hogy hitemet boncolgatni kezdettem. Eddig hitemet védtem másokkal szemben, most megtámadtam én magam. A forduló pont egy októberi napon következett be, mikor az erdőn egy fatörzsön ülve keresztkérdések alá fogtam magamat: Itt vagyok 23 évvel. A Christian Scientist egyházhoz

¹⁾ Christian Scientist egyike Amerika számtalan vallási különlegeségeinek. Szekta, melynek tagjai az összes testi és lelki betegségeket mentális úton gyógyíthatóknak vélik. Számukra minden ok és okozat szellemi, s anyag nem létezik. Bűn, betegség, halál csak addig uralkodnak az emberen, míg fel nem fedezte Jézus tanításainak és gyógyításainak isteni erejét. Alapította Rev. Baker Mária 1866-ban. L. L.

tartozom. De vajjon hiszem-e minden tanítását? Vajjon hiszem-e, hogy a vallás minden betegséget gyógyítani képes s hogy anyag és bűn nem léteznek? Mindenik kérdésre csak határozott nemmel felelhettem.

Megvetem a túlzott hazaszeretetet, azt a szertelen honimádatot, mely saját fajtát-földjét sokra, másokét semmire sem becsüli. Sok surlódásnak, feszült viszonynak az oka. S a túlzott felekezetszeretet éppen olyan veszedelmes. Nem szeretném, ha szavaimból valaki azt olvasná, mintha én saját egyházamat magasan más egyházak fölött állónak tartanám. Nem. De azt kijelentem, hogy az unitarizmus engem kielégít, noha tisztába vagyok fogyatékoságaival és kísértéseivel éppen úgy, mint kritikusai.

I. Unitárius vagyok, mert ez az egyház minden tagjának tökéletes egyéni szabadságot biztosít.

A Christian Science egyház külső tekintélyen alapul. Hivei hiszik, hogy Mrs. Eddy Istentől magától kapott kijelentést. Sohasem hallottam, hogy egy is közülök kétségbevonta volna a „Health and Science“ egyetlen állítását is. A római katolikus szintén a tekintély egyháza. Nyilván ez az oka a két egyház közötti feszült viszonyoknak.

Írántuk megértő rokonszenvet érek. Saját tapasztalatomból ismerem azt a boldog lelki nyugalmat, melyet érez az az ember, aki el tudja némitani belsejét s egyéniségét alá tudja rendelni valami külső tekintélynek: szent könyvnek vagy szent embernek. A tépelődés vége gyakran csalódás; magam másra bizása nyugtot ad.

Elhagyva a Christian Scientist egyházat, elhatároztam, hogy tőle nyert értékeimet megtartom, de sohasem engedek semmiféle teológiát lelkemen uralkodni, még ha isteni tekintély szentesítette is azt. Nyitva tartom eszemet és szívemet minden vallási eszme számára, a világ bármely részén, kereszténység, judaizmus, budhizmus vagy más világvallás méhében született, avagy saját tapasztalommal szereztem. Sorsomnak saját elhatározásaim szerint való intézését kívántam.

Az „Evangelical“¹⁾ egyházaknál nem találtam meg, amit kerestem. Akadt itt-ott „Evangelical“ gyülekezet, mely hiveinek tökéletes szabadságot ad, de olyan Egyházat, mely ezt általánosan tette volna, nem találtam. Így szinte kényszerítve voltam unitáriussá lenni.

¹⁾ Evangelical egyházak azok, melyeknek alaptanításai közt szerepelnek: az eredendő bűn, helyettes elégtétel, hit által való üdvözülés, ellentétben az Unitárius, Universalista stb. egyházakkal. L. L.

„Ha valaha elhagynám hitemet, — mondta egy róm. kath. barátom a minap —, amire jelenben nincs semmi okom, nem tudnék mást, mint az unitárius hitet fölvenni. Enyém a tekintély egyháza, ha elhagyom, tökéletes szabadságot akarok; az „Evangelical“ egyházak — szerintem — csak útközi állomások“.

„Ugy-e milyen szabad gondolkozású ez a Smith?“ kérdezte egy ember a másikat. „Yes — volt a felelet — de néha, mintha mindentől szabad volna“. A szabadságnak megvannak a maga veszélyei. Mint kezdő unitáriusnak hitem jórészt tagadásból állott. Unitárius voltam, mert ezt sem hittem, azt sem hittem. Ma is, közöttünk is, sok ilyen unitárius van. Ők a negatív unitáriusok s ők a haladás kerékkötői.

De egész sereg unitáriust sorolhatnék elő, kiknek élete a bizonyíték arra, hogy szabadság a vallásban, nem jelenti a vallástól való elszabadulást. Hitünk története, melynek útját olyan életek jelölik fénnel, mint Channing, Parker, Emerson, Edward Everett Hale, Longfellow, Charles W. Eliot és mások, fényes bizonyítéka annak, hogy a vallásszabadság és mélységes hit együtt járnak.

II. Unitárius vagyok, mert ez az egyház szabadgondolkozású embereknek lehetőséget nyújt a szövetkezésre.

Mikor a Christian Science egyházat elhagytam, úgy éreztem magamat, mint egy egész napot a szobában töltött gyermek, ha kiszabadul a nyílt mezőre. Szabad voltam. Semmi beszerződés, egyház hiányát nem éreztem. Fölöttem a végtelen ég, előttem nyílt út, mely ismeretlen világok ködébe vesz. Elindultam. Mentem. Nemsokára azonban egyedül kezdtem érezni magamat. Társulási ösztönöm erőt vett rajtam; magamválasztotta lelki egyedüllétem fárasztott. Boldoggá tett az új út, mely új látások felé vitt, de társakra vágytam. Barátokra, kikkel élményeimet megosszam. Ekkor jutott eszembe, hogy van Unitárius Egyház is, melynek keretei közt egyénileg éppen olyan szabad lehetek, mint azokon kívül, de melyben megtalálom a keresett társakat, szabadgondolkozású emberek táborát.

Eleinte azt hittem, hogy az unitáriusoknak, a teljes szabadság dacára, van valami alaphitvallásuk. Tényként kell azonban leszögezmem, hogy közöttünk még a legalapvetőbb vallási kérdésekre nézve is nagy változatosságot és eltérést találhatni. Abban a gyülekezetben, melyben én mint pap szolgálok, találhatók racionális-ták, misztikusok, humánisták, teozofisták, New Thought hívei, spiritiszták, zsidók, naturálisták, szupernaturálisták. Hitvallásban

váló változatosság az unitárius szabadság egyik következménye. Gyülekezeteinket nemcsak kölcsönös türelem, de tagjaiknak kölcsönös megértése és rokonszenve tartja össze. Egyházközségeink valóban köz-egyházközségek (community churches).

Az unitáriusok általában — mert vannak nekünk is bigott-jaink — nemcsak egymás iránt, de más hitűek iránt is türelmesek és megértőek. Baráti jobbot fogtak és együtt dolgoznak nem egy helyen zsidókkal, evangelical protestánsokkal, katolikusokkal és szabadelvű hindukkal. Külmisszióink nem nagy, de eredeti célja van: nem más felekezetek híveit elhalászni, hanem más világvallások szabad szellemeivel lelki kapcsolatot keresni.

III. Unitárius vagyok, mert ez az egyház biztosítja a józan észnek az őt megillető helyet.

Minden Christian Scientist okoskodhatik, de csak a megszábotott korlátokon belül. Egyháza alapvető tételeit nem teheti vita tárgyává. Ez áll más, tekintélyen alapuló egyház híveire is. Egy fundamentálista sem vonhatja például kétségbe a biblia csalatkozhatatlanságát, Jézus istenvoltát, második eljövételét. Még az úgynevezett modernisták is csak bizonyos tartózkodással merik használni vizsgálódó eszüket. Minden evangelical egyházban két párt van: liberális és ortodox, de a liberálisok attól félnek, hogy hitelveik túlmély boncolgatása áthidalhatatlanná mélyíti közöttük a szakadást.

Tizenkét-tizenhárom évvel ezelőtt egy jeles modernista szónok így szólt hozzám: „Miért nem jön át hozzánk? A mi egyházunk sokkal nagyobb s így kedvezőbb kilátásokat nyújt, mint az unitárius. Józan eszt pedig éppen olyan szabadon használhatja nálunk is.“ Ugyanazon este ugyanő előadást tartott a Genesisről. Az előadást követő kérdések között egy idős nő — nyilván ortodox — megkérdezte tőle: „Hiszi-e, hogy Ádám és Éva egyáltalán éltek?“ Az előadó 3—4 perces fejtegetéssel válaszolt, melynek végeztével a hölgy boldogan állapította meg róla, hogy ortodox; a liberálisok viszont büszkén nézhettek rá, mint liberálisra.

Maradtam az unitárius egyházban, ahol nyíltan beszélhetek s közben nem kell félnem, hogy valakinek a teológiai tyúkszemére hágok.

Az unitáriusok — minden fogyatékoságuk mellett — általában mindig bátran használták józan eszüket a vallásos eszmék értékének eldöntésénél. A józan eszt Isten ajándékának tekintették, amit azért adott, hogy az ember használja, nem pedig azért, hogy

elrejtse. Sokszor szolgáltatnak bizonyosságot arra, hogy ha egy teológiai rendszer ellentétbe kerül a tudomány új igazságaival, az előbbit kell alkalmazni az új tudáshoz. Nincs más eretnokség, csak az elavult, józan ésszel, lelkiismerettel, tapasztalattal ellenkező hitelvekhez való makacs ragaszkodás, még ha olyan megszenteltnek látszanak is azok.

Mintegy 50 éve az unitáriusok elfogadták a magasabb kritika kutatásainak eredményeit. Nem sokkal Darwin: „A fajok eredete” című könyvének megjelenése után sok angol és amerikai pap prédikálta az evolúció elvének vallásos alkalmazását. Az unitáriusok évtizedeken keresztül bátran hirdették, hogy noha a bibliában sok örökigaz és inspiráló rész van, de sok van benne, ami ma el nem fogadható mint igaz, ami értéktelen, sőt romboló; hogy a szentháromság tana Jézus személyisége megértését nem hogy elősegítené, de lehetetlenné teszi; hogy az ég és pokol helye inkább a mitológiában, mint a föld fölött, illetve alatt van; hogy a tudomány az embernek nem bukását, de az állati sorból való küzdelmes és dicsőséges felemelkedését bizonyítja és tanítja.

Az unitáriusoknak e bátorsága azonban veszélyt rejt magában. Unitáriussá válásom első idejében, elragadtatva attól az örömtől, hogy van egy olyan vallás, mely eszem használatát megengedi, szinte abba a hitbe estem, hogy az észszerű gondolkodás, ha nem is maga a vallás, de legalább is a vallás lényege. A túlhajtott intellektualizmus az oka a vallásos élet ama lanyhaságának, nem egy helyen visszaesésének, melyet egynémely egyházközségünkben tapasztalnunk kell. A gondolkodás a vallásban sohasem töltheti be az Isten után való vágyakozás helyét. Ez az Istenszomjazás — és nem a tiszta gondolkodás — a vallás lényege. E nélkül minden vallás hervadt virág, mely végül is elpusztul.

A veszedelem azonban elkerülhető. A ma és a történelem unitáriusai sok példát mutatnak arra, hogy amiért valaki unitárius, nem következik, hogy az intellektualizmus rabja is. Hívünk között ezer meg ezer áhitatos lélek van. A négy legnagyobb unitárius gondolkodó kétségtelenül: William Elery Channing, Theodore Parker, Ralph Waldo Emerson és James Martineau. Mind misztikus lelkek, keblükben égő Isten-szomjjal, melyet napi elmélkedésben, Istennel való társalgásban igyekeznek kielégíteni. Minden unitárius élő bizonyága kell legyen annak, hogy az ember lehet mélységesen vallásos akkor is, ha észszerűen gondolkodik.

IV. Unitárius vagyok, mert ez egyház hívei a jellem fejlesztését tartják a vallás legfőbb feladatának.

Még érzem azt a hatást, melyet reám James Freeman Clarke e kifejezése tett: jellem által való üdvözülés (salvation by character). Láttam azt az éles ellentétet, mely fennáll e felfogás és az ortodox egyház ama tanítása között, mely az üdvösséget a bibliához, az apostoli hitvalláshoz, Niceához, egy egyházhhoz való tartozáshoz, bizonyos ceremóniák elvégzéséhez köti. Tökéletesen megértem azt az író, aki így jellemzi az unitárius vallást: „Legkönnyebb megérteni, legnehezebb gyakorolni.“

Az az úttörő munka, melyet az unitáriusok végeztek a vallásos nevelés terén — s melynek én, mint papnövendék voltam tanuja, — megerősítette bennem azt a hitet, hogy az unitáriusok igen nagy súlyt helyeznek a jellem kifejlesztésére. Évekkel ezelőtt az unitáriusok is abban a bűnben voltak, amiből az ortodoxok még ma sem szabadultak ki. Kátéba formált hitelveket igyekeztek a gyermekek lelkébe begyömöszölni. Ma már ennek a szomorú állapotnak vége. Unitáriusok voltak a legelsőek annak felismerésében, hogy a vallásos nevelés nem a káté, hanem a gyermek körül épül fel.

Másik bizonyossága annak, hogy a jellemfejlesztés az unitáriusok szemében életkérdés, az az élénk tevékenység, mellyel a mi nagyjaink a társadalmi reformok keresztül vitelében résztvettek.

Már mint „business-man“ láttam azt a fájdalmas ellentmondást, mely a keresztény elvek s a való élet között fennáll. Nem anakrónizmus-e az egy keresztény városban, hogy míg a „nehány“-nak annyi vagyona van, hogy belefulladás, a „sok“-nak szegénységben kell szenvedni? A béke és háború, bűn, tudatlanság és hasonló problémák állandóan foglalkoztattak s gyakran kérdeztem magamtól, vajjon a vallásnak ne lenne semmi szerepe ezek megoldásában?

Tanulmányaim az unitárius történelem és a gyakorlati szociológia körében meghozták számomra, a belőlük merített öröm és mélységes biztatás mellett a feleletet is. Úgy találtam, hogyha voltak is a mult unitáriusai, még papjai közt is, gyáva lelkek, de nagyjaink mindig bátor harcosai voltak a szociális evolúciónak s annak érdekében életük legnagyobb áldozatait is készen hozták meg. Látták, hogy a jellemfejlesztés problémája elválaszthatatlanul össze van fonódva a társadalmi fejlődés megoldásával.

Az unitárius Dorothea Dix sokat tett az örültek helyzetének javítására; Sámuel G. Howe évek életerejét szentelte a vakság

elviselhetőbbé tételére; Charles Summer, Julia Ward Howe, Edward Everett Hale, William Howard Taft nagy béke vezérek; a népnevelés olyan nagy unitáriusok neveit írja arany betűkkel, mint Peter Cooper, Ezra Cornell, Horace Man, Charles W. Eliot, Arthur E. Morgan; Channing olyan merészen beszélt a rabszolgaság ellen, hogy hívei közül többen megtagadták őt; Parker olyan hévvel védett népszerűtlen reformokat, hogy kora leggyűlöltebb, de egyszersmint legszeretettebb bostoni papja lett.

V. Unitárius vagyok, mert az unitárizmus mozgalom és nem szekta.

Mint újszülött unitárius erősen institucionálista voltam. Főcélunknak azt tartottam, hogy egyházunkat addig terjesszük, míg a szó betűszerinti értelmében belepi a földet. Beláttam azonban, hogy egy ilyen célkitűzés homlokegyenest ellenkezik egyházunk szellemével.

Néhány évvel ezelőtt unitárius konferencia volt Ann Harbor-on. Az elnöki emelvényről az a felhívás hangzott el, hogy a gyűlés végeztével testületileg vonulnak az egyetemi étterembe. De mikor a „vonulás“ ideje eljött, senkinek sem jutott eszébe a rendelkezés szerint menni. Talán két ember sem ment sorban egymás mellett. Ez epizód előttem a mi unitárius egyházunk szimboluma. Szabad szövetség vagyunk és nem intézmény; mozgalom vagyunk és nem szekta.

Unitárizmus ma már világmozgalmat jelent. Eredetileg az ántitritariánizmussal volt egyértelmű. Azok voltak unitáriusok, kik nem hitték a Trinitást. De az utolsó száz év e kifejezés értelmét végtelesen kiszélesítette; nem jelent ma tagadást, sem elhívést, de jelent szabadelvű állásfoglalást a vallásban és annak minden megnyilatkozásával szemben.

Az ilyen unitárizmus messze túl terjed egyházunk határain. Gyorsan hódít az Evangelical egyházakban. Ez értelemben sok a modernista unitárius. Ott van a katolikus egyházban; ott van Indiában, Chinában és Japánban.

Valamikorra az unitárizmus a szabad vallású népek világszövetségévé nőhet; szövetséggé, melynek alapjai: egyéni szabadság; józan ész; egyéni és társadalmi igazságosság és mélységes szomjuság Isten után.

Az unitárizmus létjoga jelenre igazolva van. Van még missziónk. Még pionirok vagyunk. Ez egyház, e szövetség nélkül egyedül érezném magam. Hiszem, emberek százaival való beszéd közben tapasztalom, hogy sokan, de sokan vágnak egy ilyen társaság után, mint a miénk. A mi feladatunk őket megtalálni, ma-

gunkhoz ölelni, templomainkba fogadni. E feladatnak csak úgy felelhetünk meg, ha mindannyian, mint egy nagy szövetség, állunk a munkába. Aratni való bőven van, csak a munkás kevés“.

Lupton Dilworth, clevelandi unitárius lelkész, tollából jelent meg e cikk a Christian Registerben.

A K. M. olvasói előtt talán még idegen az ő neve, de jövőben — ha őt az Isten élteni — hallani fogunk róla. Most van egy szépen ívelő pálya kezdetén.

Ha röviden akarnám jellemezni, azt mondanám: arany ember. Igazi eszményi pap, ki hitét, szeretetét tudását nemcsak aranyzavával, de életével is osztogatja hiveinek. Az az ember, kivel való első találkozásomat sohasem felejttem el s kinek bucsúölelése melegét — ha rá gondolok — ma is érzem. Az a szónok, akit, ha egyszer hallott az ember, alig várja, hogy ismét hallhassa. A „szegények papja“ kit hivei bálványoznak. Fáradhatatlan munkás, ki kedvenc problémáiról, mint Háború megszüntetése, Világbéke, Népekszövetsége, Pacifizmus, Beteg Európa, Társadalom bajai stb. évenként több mint száz előadást tart legkülömbözőbb hallgatóság előtt. Temploma mindig zsufolva van s évente átlag százan csatlakoznak gyülekezetéhez.

Végtelen hálával és testvéri szeretettel gondolok rá. Az ő segítségével feleltem meg magamnak e kérdésre: Miért is vagyok unitárius? Ő mutatta meg nekem: nem az a keresztyén szószék hivatása, hogy azon állandóan általános keresztyén elveket hirdessünk vagy hiveink erkölcsét dorgáljuk, vagy hogy bibliát magyarázzunk, hanem az, hogy vegyük a Mát, annak eszményeit s felemelve azokat keresztyéni magasságba, segítsük hiveinket az azokkal szembeni helyes állásfoglalásra. Neveljük gyakorlati keresztyéneket, keresztyén jellemeket s ne imádkozó gonosztevőket. S ő tanított meg arra, hogy minden prédikálásunk hiábavaló, ha nincs alátámasztva életünkkel.

Az itt kifejtetteket Ő egyházközsége új tagjainak szokta előadni. Mondhatnám ez nála a konfirmáció.

Unitárizmusa a mai amerikai unitárizmus. Vannak azonban Amerikában is „ortodox“ unitáriusok, akiket ő „negativok“-nak nevez, másik végleten pedig ott vannak a humánisták. A kettő között az árnyalatok végtelensége. A Lupton által képviselt unitárizmus a törzse az amerikai unitárizmusnak.

Én ennél szebb unitárius hitvallást nem ismerek.

Lőrinczi László.

Filozófia és vallás.

A szellemi művelődés történetének egyes korszakait igen híven jellemzi az is, hogy milyen volt a viszony a filozófia és a vallás között. Ez a két szellemi nagy hatalom az évezredek folyamán csaknem mindenkor szembekerült egymással s egyik a másikat többé-kevésbé igyekezett elnyomni. Ez az ellentét egyfelől jó volt, mert talán legerősebb rugójává lett a szellemi haladásnak, másfelől azonban fatális szerencsétlenség, amelynek lehangoló hatásai a művelődésnek csaknem egész folyamata alatt érezhetők voltak és ma is érezhetők.

Amíg az ellentét elvi magaslaton állott, addig elviselhető volt, midőn azonban a filozófia és a vallás viszonya politikummá lett s a társadalom legszélesebb rétegeire kiható világnézeti harccá fajult, akkor végzetessé vált, mert válaszfalakat emelt az emberek közé, ahelyett, hogy egyesítette volna őket. A kölcsönhatás egészséges eredményei helyett, amelyeknek az emberi lelkek felemelését és közelebb hozását kellett volna elősegíteniök, az történt, hogy amikor a filozófia behatolt a vallás testébe, dogmák keletkeztek a vallásban, amikor pedig a vallás hatolt be a filozófia testébe, dogmák keletkeztek a filozófiában. Nagyon ritka a kivétel ebből a korszakok szerint egészen sajátosan megismétlődő jelenségből. Minden, ami egyszer dogma, megkötöttséget jelent a szellemi világ fejlődésében. Olyanforma, mint a horgony, amely megköti a hajót és tovább nem ereszti. A hajó horgonyát azonban fel lehet szedni, vagy ha nem mozdul, a vasláncot, amely tartja, el lehet fűrészelni. Az emberi gondolkodás dogmái azonban a vallás és a filozófia terén egyaránt sokkal szívósabbak, szinte mozdíthatatlanok. Elismerjük, hogy a dogmák alkotása szükségszerű jelenség a szellem életében. A szellemi világ hullámai olykor szertelenek és ellenállhatatlanul viharosak; kell, hogy legyenek olyan nyugvópontok, olyan megállásra kényszerítő kijegecesedési centrumok, amelyek körül leülepedik, megnyugszik a lelki forrongások vihara. Örökéletű dogmákat azonban nem ismerünk. Minden dogma a fejlődés fonalán